

Анатоль БУТЭВІЧ

У ХРАМЕ КУПАЛАВАГА СЛОВА

РАЗВАГІ ПЕРАД ДНЁМ НАРАДЖЭННЯ ПЕСНЯРА

ПЕСНЯРУ – ПЕСНЯРОВА

Спадзяюся і веру, што праз усе стагоддзі, колькі будзе жыць наша роднае беларускае слова, не запыляцца на кніжных паліцах томікі патрэбнай беларусу мудрай паэзіі Янкі Купалы. А з часам мо і пабольшыцца інтарэс да яе, узрасце цікавасць да таго сапраўднага сэнсу, што жыве ў кожным Купалавым слове і творы.

Бо толькі сталаючы можна цалкам спазнаць і адекватна зразумець Купалаву трывогу за родную зямельку, за Беларусь, за наш з вамі лёс – тых, хто гэтую зямельку насяляе і хто апякуецца над ёю. Бо “творчасць Купалы ад першага і да апошняга верша належыць Беларусі і яе нацыянальнай культуры”, як пісаў пра Песняра Уладзімір Гніламедаў у прадмове да Поўнага збору твораў Янкі Купалы*.

Мо і таму таксама ўся Купалава творчасць уяўляецца мне адной суцэльнай праніклівай і пранізлівай малітвай. Малітвай за Беларусь і ў імя Беларусі. Малітвай за беларуса і ў імя беларуса:

*Я буду маліцца і сэрцам, і думамі,
Распетаю буду маліцца душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумамі
Ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй...*

(т. 1, с. 83).

Так прамаўляў Янка Купала ў вершы “Мая малітва”, дата напісання яго 5 ліпеня 1906 г. – за два дні да дваццаць чацвёртага дня народзін. А вось час першай публікацыі гэтага твора падаецца дзіўным – другі нумар часопіса “Польмя” за 1929 г. Гэтулькі часу верш быў недаступны шырокаму чытачу.

Быў у Купалы і яшчэ адзін верш “Мая малітва” (“*Ва ўсяку мінуту, ва ўсякай патрэбе...*”). Час яго напісання – 1912 г., 1 жніўня. Надрукаваны ўпершыню 20 (3) верасня таго ж 1912 г. у № 38 газеты “Наша ніва”. Паміж імі шмат дзён прамільгнула над нашай старонкай. Не адзін твор напісаўся за гэты час і ў самога Янкі Купалы. Аднак жа з’явілася жаданне яшчэ раз публічна прамовіць малітву за свой край і за ягоных людзей.

*Малюся я небу, зямлі і прастору,
Магутнаму Богу-Ўсясвету малюся,
Ва ўсякай прыгодзе, ва ўсякую пору
За родны загон Беларусі...*

(т. 3, с. 76).

Бо балела Песняру, рупіла, непакоіла. Не мог ён спакойна пачувацца, не памаліўшыся за сваю зямельку, не аддаўшы ёй належнага, не папрасіўшы ў Бога і ў лёсу лепшай долі для яе. І заўважце, якія шчырыя і шчымыя, не гучныя і не крыклівыя словы, як і належыць сапраўднай малітве. Бо іх, словы гэтыя, нават выдыхнутыя аднымі вуснамі, чуе не толькі той, хто побач, але і той, хто на вышынях, хто дараваў нам усім зямельку гэтую і спрыяе, хоча паспрыяць, каб годна мы апекаваліся над ёю, бераглі яе, шанавалі, не прадалі і не аддалі ў палон.

А яшчэ ў словах Купалы – заклік да супольнай малітвы за наш край, за нашу зямлю, за нас саміх і нашых дзетак. І таму я перакананы: нам проста неабходна, конча патрэбна як мага часцей прамаўляць Купалавы словы. Каб стацца людзьмі, каб заставацца беларусамі.

Прамоўце, прашапчыце самі сабе словы малітвы – і вы адчуеце, як палягчэла на душы. Няважна дзе: у тлумным аўтобусе ці ў лясной цішыні, на шырокім гарадскім праспекце ці на пакручастай палявой сцяжыне між валожкавага жыта, па дарозе ў студэнцкую аўдыторыю ці ў школьны клас. Прамоўце Купалаву малітву – і вы адчуеце, як нешта зрушылася ў вас унутры, як непатрэбнай стала штодзённая мітусня і як захацелася вам зрабіць некаму дабро. А гэта ж проста таму, што душа ваша стала лепшай, дабрэйшай, больш чулай, яна навучылася слухаць. Значыць, лепшымі сталі не толькі вы, а ўвесь чалавечы род. Прамаўляйце Купалаву малітву – і ў вас палепшыцца настрой, вам захочацца жыць больш цікава і вынікова. З’явіцца жаданне як мага больш добрага зрабіць для іншых. Паспрабуйце, праверце і паверыце...

Я ў гэта – веру. А таму – я буду маліцца і сэрцам, і думамі. І адзін, і разам з усімі намі. Тымі, хто ідзе да Купалы і хто прышоў. Хто жадае пабыць у храме ягонага слова і хто даўно і стала – там. Хто зразумеў і хто намагаецца зразумець: а хто ж Купала для нас сённяшніх? Для нас, абцяжараных тысячамі тамоў наву-

* Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995. – Т. 1. – С. 46. Далей цытаты з гэтага выдання падаюцца з пазначэннем тома і старонкі ў дужках.

ковага і мастацкага слова, цесна аплеценых су-светным сецівам, не здольных і кроку ступіць без Інтэрнэту і без даброт навуковага прагрэсу, – хто для нас Янка Купала сёння?

Агеньчык, які для кожнага свеціцца ратавальным святлом і кожнага выведзе на праўдзівую дарогу?

Касцёр, які разганяе цемру і асвятляе наваколле для вялікай грамады?

Вогнішча, якое паклічна вабіць да сябе гурты людзей, яднае іх, сагравае, дае спадзеў і тым самым сведчыць пра нас свету?

Ці мо Купала – гэта тая чароўная і таямніча-загадкавая купальская папараць-кветка, на якую праз усё жыццё спадзяюцца беларусы? Пра якую марылі і мараць, але ніхто так і не ўбачыў, не адшукаў яе? Адно самому Янку Купалу ўдалося хапіць яе водару, ажывіцца ім і жывіць гэтым іншых.

Аднак жа не перамагла паняверка беларусаў, не адцураліся яны ад свайго, не перасталі верыць у цуд адраджэння. І таму жывуць з прыгожай марай і пэўнасцю, што знойдзецца тая кветка і выведзе на сапраўдны і нязбочны шлях да храма, за дзвярыма якога “даўняе і любімае паэтам слова *адраджэнне*”, як піша Уладзімір Гніламёдаў (т. 1, с. 39).

Ці мо Купала – гэта Зніч? Светач? Паходня?

Так ці інакш, а для мяне Янка Купала непаруйна звязаны з агнём, са святлом і ззяннем, з прасвятленнем. А дзе святло – там жыццё.

Купала і сёння прамаўляе да нас. То малельна ціха, нават ціхенька. Але хто хоча – чуе яго. То гучна, заклікальна – каб пачулі тыя, хто не звык яшчэ ўслухоўвацца.

Купалу не зламалі і не спакусілі адмовіцца ад свайго ні пагрозамі, ні ласкамі. І гэта праўда, што, як зазначае Уладзімір Гніламёдаў, “прызначаную беларускаму народу чашу пакут ён выпіў да дна. Можна, яшчэ і таму сёння яго слова ўспрымаецца асабліва глыбока і блізка, яно дапамагае будаваць жыццё, вартае свабоднага чалавека” (т. 1, с. 46). Мо таму, што пакутнік пакутніку спачувае больш?

Купала не выракся і не здрадзіў. Нават тады, калі змушаны быў пайсці ў Вечнасць. Дачасна, балюча заўчасна. Пайшоў ад нас, каб ужо ніколі не расставаліся з намі, каб стаць нашым анёламахоўнікам. І ўжо адтуль, з вышыняў, вучыць нас і настаўляе, аберагае і заклікае, спадзяецца...

А што ж мы самі?

Мы намагаемся ісці да Купалы. Мы ідзём да Купалы, хоць і спатыкаемся. І калі сапраўды прыйдзем, то і станем тымі беларусамі, пра якіх марыў ён.

І адчуем: хто мы.

І ўсвядомім: адкуль мы.

І спасцігнем: якія святыні ў нас.

І зразумеем: куды мы ідзём.

І стане бачна: што нясем на сваіх плячах на паказ усяму свету.

Сёння, як і сто гадоў таму, Беларусь чытае Купалу. Як і сто гадоў таму, беларусы ўваходзяць у свет Купалавага слова. А гэта значыць, з кожным новым пакаленнем ён набліжаецца да нас, а мы – да яго, каб разам, сумесна, настойліва будаваць свой беларускі дом.

І таму – “я буду маліцца і сэрцам, і думамі, распетаю буду маліцца душой...”.

РУПЛІВЫ ПЕРАСТАВАРАЛЬНІК “СЛОВА...”

Слынным Пясняр і духоўны абаронца беларускай зямлі Янка Купала сярод іншых твораў сусветнага маштабу высока цаніў “Слова аб палку Ігаравым”, аддаваў належнае майстэрству і мудрасці невядомага аўтара. Народны паэт Беларусі практычна і сам стаў дзейным прадаўжальнікам нацыянальна-патрыятычных традыцый, якімі прасякнуты гістарычны літаратурны помнік.

Праблемы чалавечага быцця і міжчалавечых стасункаў, ва ўсе пераломныя часы выключна значныя для кожнага народа, для ягонаў адвечнай справы мацавання дзяржаўнасці, так захапілі Купалу, што ён ажно двойчы пераўвасабляў “Слова...” па-беларуску. Спачатку быў зроблены праязічны пераклад “Слова аб палку Ігаравым, Ігара, сына Святаслаўлева, унука Алегава” (упершыню надрукаваны ў газеце “Беларусь” 7 – 9, 11 лістапада 1919 г.).

А ў 1921 г. твор загучаў паэтычнымі ладамі (упершыню надрукаваны ў пятым і шостым нумарах часопіса “Вольны сцяг” за 1921 г.). Аўтарская паметка сведчыць, што пераклад закончаны ў Акопах 5 верасня 1921 г., у час, вызначальны не толькі для самога Купалы, але і для ўсёй нашай Бацькаўшчыны. У скрутным XX ст. ёй выпала абіраць свой лёс і будучыню сваіх дзяцей.

Янка Купала шукаў у “Слове...” грунтоўны падмацунак народным памкненням да вольнасці і справядлівасці. Ён так прагнуў, “каб чорныя долі з мяцеліцаў шумаў ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй”, што з усёй моцай свайго таленту захоплена пераўвасабляў “Слова...” – як гістарычны ўрок для беларусаў. Як папярэджанне пра згубнасць і небяспеку раз’яднанасці, сварак, непаразумення, нявер’я, своекарыслівасці, пра бясплоднасць унутраных разборак перад найважнейшай задачай будавання Бацькаўшчыны.

Перакладам Янка Купала засведчыў вялікія мажлівасці беларускай мовы, яе здольнасць адекватна і даходліва перадаць высокі паэтычны лад, элегічнае гучанне “Слова...”, яго самыя тонкія лірычныя і непататныя для пераўвасаблення настроі.

Самому ж несмяротнаму помніку прыгожага пісьменства больш за 800 гадоў. Праз пакаленні захоўвалася “Слова...” у людской памяці, шматразова перапісвалася, ажно пакуль не было ўпершыню выдадзена ў 1800 г.

Чым жа на працягу гэтулькіх стагоддзяў яно вабіць да сябе, чым палоніць і зачароўвае? Поклічным водарам вечнасці, магутнай лірыка-эпічнай плыню, таямнічасцю, невычэрпнасцю, спаконвечнай загадкавасцю. Унікальнай здольнасцю заўсёды быць сучасным. Колькі і хто ні звяртаўся б да яго, кожны адкрываў нешта сваё, новае, непаўторна-асабістае. Як адкрыў гэта і Янка Купала. Як адкрывае нам сваю сучаснасць сама творчасць Янкі Купалы.

А што дае “Слова...” нашаму сучасніку?

Урок спагадлівасці, дабрны, адмаўлення панавання сілы, амбітнай пыхлівасці, збраёвага свербу. Ухваляе тое першаснае, на чым трымаецца жыццё, – каранёвую повязь са сваім народам. Сцвярджае моц веры і духоўнае ўзвышэнне праз тварэнне добра. Перасцерагае ад ганарлівасці і бяздумнасці, ад небяспекі апынуцца адзінокім у людскім хаўрусе, стаць безаблічнай пылінкай сусвету. Спрыяе разуменню ратавальнай мудрасці продкаў. Змушае задумацца: кім быць? Сваім сярод чужых альбо чужым сярод сваіх? Гаспадаром на бацькоўскай зямлі ці прыхаднем-чужынцам на зваяванай у іншых? Што спавядаць: дужасць розуму ці разумнасць сілы?

Чытайце “Слова...” і ў арыгінале, і ў Купалавым перастварэнні – і вы зразумеете, што ўсім сваім ладам, многімі рэаліямі і гістарычнай напоўненасцю яно цесна знітавана і з беларускай зямлёй. Янка Купала нават адважыўся ў памеце да надрукаванага ва ўжо згаданым часопісе “Вольны сцяг” перакладу даць наступнае глумачэнне: «*“Песня аб походзе Ігара” напісана старой беларуска-славянскай мовай у XII стагоддзі. Друкаваны ніжэй пераклад верхам на сучасную нашу мову зроблены па магчымасці бліжкім па зместу арыгіналу.*»

Каб не здрадзіць сабе і сваім караням, сваёй маці і людзям, роднай Айчыне-Бацькаўшчыне – чытайце “Слова...”

Каб не збіцца з дарогі да храма, на дзвярах якога накрэслены вятрыскамі мінулага выпаласканыя, чалавечымі пакаленнямі выпакутаваныя заповітныя словы “Людзьмі звацца”, – чытайце Купалу і ягоны пераклад “Слова...”

АД ВЯЗЫНКИ – ДА МАСКВЫ

Не так даўно Іван Дамінікавіч атрымаў сталую маскоўскую прапіску*. Пра гэта сведчыць і адпаведны надпіс на камені каля помніка: “Дар Рэспублікі Беларусь столице Российской Федерации городу Москве”.

Першымі абжываюць абноўленую тэрыторыю звыклага сквера дзеці. Жывыя хлапчукі пляхоюць рукамі ў крынічнай вадзіцы, пакуль мамы з бабулямі адпачываюць на лаўках пад дрэвамі. Самыя смелыя ахвоча падымаюцца па ўтравельных сходцах-камянях пагорка, каб памерацца ростам з дзядзькам Янкам, дакранаюцца да бронзавай папараць-кветкі. І, як дасведчаныя экскурсаводы, глумачаць цікаўным, што гэта вядомы беларускі паэт, які некалі жыў у Маскве.

Янка Купала прыпыніўся на адным з найбуйнейшых маскоўскіх праспектаў – Кутузаўскім, паміж дамамі 28 і 30. Ва ўтульным невялікім скверы, у атачэнні старых дрэў, якія шмат пабачылі на сваім вяку, сярод маладзенькіх бярозак, клёнаў і каштанаў, між кветак і кустоў на невысокім штучным пагорку, пакрытым аксамітнай муравой, стаіць наш Пясняр, задуменна падняўшы вочы да неба. Нібыта шукае там зорку Венеры, што будзе давеку паказваць яму шлях да роднай Беларусі, нагадаць пра свой край, за лёс якога ён выдыхнуў да шчымлівасці праніклівыя словы малітвы: *“Малюся я небу, зямлі і прастору, / Магутнаму Богу-Ўсясвету малюся...”*

Непадалёку ад помніка Янку Купалу, па гэтым жа баку вуліцы знаходзяцца помнікі Баграціёну, Кутузаву, Панарама Барадзінскай бітвы. Шырокую плынь Кутузаўскага праспекта пераразае Трыумфальная арка. А наперадзе мемарыял на Паклоннай гары – велічны комплекс у гонар Вялікай Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Дзякуючы рупнасці нашых вядомых скульптараў бацькі і сына Льва і Сяргея Гумілеўскіх бронзавая скульптура Янкі Купалы распавядае кожнаму масквічу і гасцю Масквы пра нашага слыннага Пясняра. А жвавая крынічка, што бруіцца з-пад каменя-валуна ля падножжа курганка ў невялічкі ставок, нагадае пра наш блакітнавокі ад рэк і азёр беларускі край. Пра тую зямлю, сярод палаткаў якой пазірае ў блакітнае вока стаўка Купалава Вязынка.

Значыць, не будзе адзінока дзядзьку Янку і ў Маскве, не будзе ён самоціцца па звыклым і родным. І адтуль будзе пасылаць усім нам словы сваёй малітвы за род беларускі...

* Пра помнік Янку Купалу ў Маскве, выкананы скульптарамі Львом і Сяргеем Гумілеўскімі і архітэктарам Юрыем Арэхавым, для “Роднага слова” пісала летас у ліпеньскім нумары Марына Тараканава. Тамсама на 3-й старонцы вокладкі змешчана выява твора. – *Заўвага рэд.*